

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.15421/391916>

Петренко Н. О.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного і господарського права
та правоохоронної діяльності історико-юридичного факультету
Херсонського державного університету*

СУДОВІ ДЕБАТИ В ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

COURT DEBATES AT COMMERCIAL COURT PROCEEDINGS

У статті досліджується нововведення господарського судочинства – судові дебати. Учасники справи (позивач, відповідач та їх представники, треті особи) наприкінці розгляду справи по суті виступають перед судом із промовами.

Судові дебати є завершальним етапом розгляду судової справи та передують ухваленню судом рішення по справі. Дебати складаються із судової промови та реплік сторін. Досліджуване нововведення притаманне загальному позовному провадженню. У свою чергу судові дебати не проводяться при розгляді справи за правилами спрощеного позовного провадження.

Виступ у судових дебатах є правом, а не обов'язком учасників справи. При цьому, не проведення судових дебатів не має наслідком скасування судового рішення по справі з підстав порушення норм процесуального законодавства. Однак не можна недооцінювати значення досліджуваного інституту, оскільки саме в судових дебатах сторони доводять до суду свою узагальнену позицію із урахуванням обставин справи, доказів досліджених на попередньому етапі та нормативним обґрунтуванням.

У зв'язку з тим, що дебати є нововведенням для господарського судочинства, то потребують детального наукового дослідження, а саме визначення їх місця та значення, складових елементів. Але досліджувана процедура має певні недоліки. Так, у Господарському процесуальному кодексі України відсутня чітка послідовність виступу учасників у судових дебатах в суді першої інстанції, точніше визначення такої черговості покладена на суд.

У свою чергу при розгляді справи судом апеляційної інстанції законодавцем така послідовність визначається та відповідає черговості виступів учасників та їх представників із промовами в ході розгляду апеляційної скарги. Отже, вбачається за необхідне встановити імперативну послідовність виступу в судових дебатах сторонами в суді першої інстанції на законодавчому рівні. Окремо необхідно звернути увагу, що судові дебати забезпечують реалізацію двох основних засад господарського судочинства, а саме змагальність сторін та обґрунтованість рішення суду.

Ключові слова: *судові дебати, судова промова, господарське судочинство.*

The article researches the innovations of commercial court proceedings, and namely the Court debates. The participants of a case (Plaintiff, Defendant, their representatives and the third parties) give speeches at the end of a Court session. The Court debates are the final stage of the court proceedings and precede a Court decree of a case.

The court debates imply a court speech and the replies of the parties. This innovation incidental to general court proceedings. The court debates are not practiced while summary jurisdiction. A court speech during the debates is a right and not an obligation of the Parties. In addition to that, non-practicing the court debates will not lead to court decree repeal of a case based on infringement of the rules of law.

But the research institute should not be underestimated, because only the court debates make it possible for the parties to prove their position based on the factual background of a case, the evidences gained at the prior stage and the legal foundation. Due to the fact that the debates are the innovation of the commercial court proceedings; they are to be scientifically researched in detail, their meaning, content and elements are to be determined. Simultaneously the research procedure reveals some shortcomings.

Thus the Rules of the Economic Procedure of Ukraine do not determine a distinct succession of the participants' appearance in Court debates of a Court of original jurisdiction, and namely a succession of the participants' appearance in Court should be determined by a Court. At the same time a lawmaker determines such succession during the court proceedings of a Court of appeal which complies with a sequence of the participants' and their representatives' speeches during appeal proceedings.

Thus, it is worth determining an imperative succession of the parties' speeches in Court of original jurisdiction. It is also worth saying that the court debates provide execution of two main foundations of the commercial court proceedings, that is a principle of competitiveness of the parties and court decree validity.

Key words: *court debates, court speech, commercial court proceedings.*

Постановка проблеми. За редакцією Господарського процесуального кодексу України, яка діяла до 15 грудня 2017 року, порядок розгляду справи судом першої інстанції визначався ст. 74. Значалося, що суддя оголошує склад господарського суду, роз'яснює учасникам судового процесу їх права та обов'язки і сприяє у здійсненні належних їм прав. У засіданні заслуховуються представники позивача і відповідача та інші особи, які беруть участь у засіданні.

Частиною 2 статті 82 Господарського процесуального кодексу України було врегульовано, що рішення приймається господарським судом за результатами оцінки доказів, поданих сторонами та іншими учасниками господарського процесу, а також доказів, які були витребувані господарським судом, у нарадчій кімнаті.

Після прийняття нових редакцій процесуальних кодексів найбільших змін зазнав саме Господарський процесуальний кодекс України. Зокрема,

в господарському судочинстві з'явилась чисельна кількість нових інститутів та нововведень. Наприклад наказне провадження, спрощене позовне провадження, підготовче судове засідання та судові дебати як складова розгляду справи судом. Таким чином, такого інституту як судові дебати до набрання чинності новим Господарським процесуальним кодексом України в господарському судочинстві не було. Саме тому станом на сьогоднішній день є актуальним дослідження місця та значення судових дебатів, як для сторін так і для суду в сучасному господарському судочинстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Оскільки для господарського судочинства інститут судових дебатів є новелою, тому його комплексне дослідження взагалі відсутнє. Проте місце дебатів в цивільних та кримінальних справах досліджувалося як науковцями минулого, так і сучасними авторами, а саме Д.Д. Луспеником, О.Б. Загурським, О.М. Трач, В. Комаровим, С. Фурсою та іншими.

Метою статті є вивчення інституту господарського судочинства – судових дебатів, який являється новелою господарського процесуального законодавства. Встановлення їх місця при розгляді справи в судах першої, апеляційної та касаційної інстанції, а також ефективність застосування досліджуваного інституту.

Виклад основного матеріалу. Поява інституту судових дебатів в чинному законодавстві є результатом уніфікації основних принципів та інститутів процесуальних галузей права. Досліджуваній новелі в господарському судочинстві присвячена стаття 218 Господарського процесуального кодексу України. Відповідно до частини 1 зазначеної статті у судових дебатах виступають з промовами (заключним словом) учасники справи.

Слово «дебати» походить від французького «debat» – спір, дискусія. Дебати – обмін думками з будь-якого питання, суперечки. Словом дебати як правило називають суперечки які виникають при обговоренні доповідей, повідомлень, виступах на зборах, засіданнях, конференціях тощо [1, с. 68–67]. Дебати в судовому процесі це його частина, яка передує ухваленню судового рішення по справі.

Говорячи про значення судових дебатів не можна не погодитися із головою Вишого господарського суду Республіки Білорусь В.С. Каменковим, який зазначає, що вони є значущою частиною судового процесу де сторони аналізують та оцінюють досліджені в суді докази, представляють на розсуд суду свої доводи про доведеність або недоведеність фактів, вносять свої пропозиції по іншим питанням, які вирішуються судом [2, с. 56].

О.Б. Загорський у своєму дисертаційному дослідженні доходить висновку, що судові дебати – це форма публічного, офіційного спілкування за допомогою судової промови, а в певних випадках і репліки [3, с. 142]. Наведена дефініція є вірною проте в повній мірі не розкриває суть судових дебатів оскільки описує лише їх форму. До того ж, зазначене визначення потребує уточнення в частині того, що

таке спілкування відбувається в першу чергу із судом. О.П. Світличний під судовими дебатами розуміє певну частину судового розгляду справи, що складається з промов учасників справи, в яких вони аналізують та оцінюють досліджені в суді докази, представляють на розгляд суду свої міркування щодо предмету спору та обґрунтовують свою позицію [4, с. 211].

Отже, метою судових дебатів є узагальнення особистих міркувань та правової позиції учасників справи та/або їх представників стосовно підстав та предмету спору.

Судові дебати складаються з усної промови сторін та їх реплік і включають в себе:

1) позицію учасників спору (наприклад, якщо це позивач, то він підтримує позовні вимоги, якщо відповідач, то заперечує проти їх задоволення повністю або частково тощо);

2) викладення фактичних обставин справи;

3) правове обґрунтування зазначеної позиції;

4) оцінку доказів досліджених в ході розгляду справи (при цьому оцінка надається як доказам, які надані стороною яка виступає із промовою в дебатах, так і оцінка доказів наданих протилежною стороною);

5) інші особисті міркування щодо правовідносин які склалися між учасниками судової справи.

При цьому послідовність складників судової промови визначається самостійно стороною, яка виступає. У зв'язку з тим, що судова промова, а саме вимоги до неї не регламентуються чинним законодавством, то відповідно її зміст повністю визначається стороною.

Оскільки судові дебати є новелою господарського судочинства, то постає питання про визначення їх місця у судовому процесі. Так, процедура розгляду справи в судах господарської юрисдикції поділяються на відносно самостійні частини, які в науковій літературі називають стадіями. Як зазначає С.В. Васильєв, господарське судочинство розвивається у певній послідовності, за стадіями, при цьому стадію господарського процесу автор розглядає як сукупність процесуальних дій по конкретній справі, спрямованих на певну процесуальну мету, яка характеризується своїм специфічним змістом, колом суб'єктів процесуальної діяльності, особливим процесуально-документальним оформленням [5, с. 15–16].

Так, однією зі стадій господарського процесу є стадія розгляду справи. Згідно із пунктом 3 частини 2 статті 185 ГПК України за результатами підготовчого засідання суд постановляє ухвалу про закриття підготовчого провадження та призначення справи до судового розгляду по суті. В ході судового розгляду справи по суті суд заслуховує учасників та оцінює докази по справі. Оскільки під час судових дебатів учасники виступають із узагальнюючою промовою, доводять до суду свою правову позицію із посиланням на докази наявні в справі та фактичні обставини відповідно їх можна визначити як елемент саме стадії розгляду справи.

Останнім часом у практичній сфері спостерігається знецінення інституту судової промови. Так,

здебільшого судова промова обмежується лише озвученням позиції сторін по справі. Однак не можна недооцінювати значення судових дебатів як складової судового розгляду. Змістовною є позиція П.П. Гурєєва, який підкреслює, що дебати сторін допомагають суду уникнути односторонності позивача при оцінюванні доказів, дозволяють суду врахувати доводи позивача і відповідача, що має велике значення для винесення законного і обґрунтованого рішення у справі [6, с. 143]. При цьому, судові дебати забезпечують реалізацію однієї із основних засад господарського судочинства, а саме змагальності сторін. Д.М. Сібільов зазначає, що реалізація принципу змагальності полягає в тому, що сторони змагаються перед судом, який є незалежним арбітром, в переконливості своїх доказів, кожна зі сторін прагне довести свою правоту [7, с. 142].

Ще одним із основних принципів господарського судочинства є обґрунтованість судового рішення. Європейський суд з прав людини у рішеннях по справі Гірвісаарі проти Фінляндії, заява № 49684/99, від 27 вересня 2001 року доходить висновку, що призначення обґрунтованого рішення полягає в тому, щоб продемонструвати сторонам, що вони були почуті. Крім того, вмотивоване рішення дає стороні можливість оскаржити його та отримати його перегляд вищестоящою інстанцією [8]. У цьому випадку тлумачити словосполучення «почуті сторони» можна буквально. Тобто учасники в ході судового засідання мають бути почуті не тільки за допомогою письмових процесуальних документів – позовної заяви, відзиву на позов, письмових пояснень, клопотань, подання яких супроводжуються долученням доказів, а і шляхом забезпечення реалізації стороні права виступити в судових дебатах.

Окремого дослідження потребує питання послідовності виступу учасників у судових дебатах. Так, частиною 3 статті 218 ГПК України закріплено, що порядок проведення, тривалість судових дебатів та черговість виступів учасників справи визначаються головуючим виходячи з розумно необхідного часу для викладення учасниками справи їх позиції по справі. При цьому, на етапі з'ясування обставин справи встановлена чітка послідовність виступу учасників.

Так, відповідно до частини 1 та 3 статті 208 ГПК України суд заслуховує вступне слово позивача та третьої особи, яка бере участь на його стороні, відповідача та третьої особи, яка бере участь на його стороні, а також інших учасників справи. Якщо разом зі стороною, третьою особою у справі беруть участь їх представники, суд після сторони, третьої особи заслуховує їх представників. За клопотанням сторони, третьої особи виступати зі вступним словом може тільки представник. Тобто першим виступає ініціатор справи – позивач, його представник та третя особа з його сторони. У подальшому надається слово особі до якої пред'явлена вимога – відповідач по справі, його представник та третя особа з його сторони.

Така послідовність є правильною та логічною, оскільки суду первинно обґрунтовуються мотиви

звернення до суду та виникнення позову зі сторони ініціатора справи, а в подальшому надаються контраргументи особи, яка захищається у справі (у разі її незгоди із позовними вимогами). В аналогічній послідовності досліджуються докази по справі. Спочатку докази надані позивачем по справі із позовною заявою, потім докази надані відповідачем із відзивом на позов тощо. Таким чином, доречним буде встановити і аналогічну послідовність виступу сторін в дебатах. Зокрема, виступ учасників у судових дебатах має відбуватися в наступній черговості:

- 1) орган державної влади, орган місцевого самоврядування, який звернувся до суду в інтересах особи, держави чи суспільних інтересів;
- 2) позивач та його представники;
- 3) треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмету спору на стороні позивача та його представники;
- 4) відповідач та його представники;
- 5) треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмету спору на стороні відповідача та його представники;
- 6) третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмету спору.

Наведена позиція підтверджується порядком застосування процедури судових дебатів в суді апеляційної інстанції. Так, згідно із частиною 7 статті 270 ГПК України закінчивши з'ясування обставин і перевірку їх доказами, суд апеляційної інстанції надає учасникам справи можливість виступити у судових дебатах у такій самій послідовності, в якій вони давали пояснення. Тобто судові дебати притаманні стадії перегляду содового рішення в суді апеляційної інстанції. При цьому, послідовність виступу закріплена нормами процесуального законодавства та відповідає тому порядку із яким учасники виступають під час розгляду апеляційної скарги.

Судові дебати відбуваються і тоді коли в процес прибув лише один із учасників. Також учасники виступають із промовою у тому разі коли відповідач визнає позов повністю. Однак вбачається, що дебати, які будуть проводитися у зазначених вище випадках, не будуть виконувати свою основну задачу, а саме освітлення та узагальнення протилежних позицій сторін.

При розгляді справи за відсутності позивача чи відповідача та його представників дебати набувають формального характеру. Таким чином, вбачається доречним надати суду можливість не проводити судові дебати у наведеному випадку. Аналогічна ситуація виникає у випадку, коли відповідач не заперече проти задоволення позову у повному обсязі. До того ж, виступ у дебатах є правом учасників по справі, а не їх обов'язком.

Судові дебати як складова розгляду справи по суті притаманна загальному позовному провадженню. У частині 8 статті 252 ГПК України передбачено, що при розгляді справи у порядку спрощеного провадження суд досліджує докази і письмові пояснення, викладені у заявах по суті справи, а у випадку розгляду справи з повідомленням (викликом) учас-

ників справи – також заслуховує їх усні пояснення. Судові дебати не проводяться. Однак, у разі участі сторін при розгляді справи у порядку спрощеного провадження із викликом учасників недоцільно позбавляти їх можливості виступити із промовою перед виходом суду до нарадчої кімнати для ухвалення рішення. Надання можливості учасникам виступу із промовою не потребує прийняття додаткових процесуальних судових актів. При цьому, дає суду можливість отримати узагальнену обґрунтовану позицію учасників із відповідними акцентами на доказах наявних в матеріалах справи.

Висновки. Судові дебати – це завершальний етап розгляду справи по суті. Вони структурно складаються із судових промов та реплік учасників, які адресовані суду. Судові дебати дозволяють учаснику процесу систематизувати факти та докази дослідженні в ході розгляду справи та надати суду цілісне і системне уявлення його позиції із відповідним нормативним обґрунтуванням. При цьому учасник має можливість востаннє, перед виходом суду до нарад-

чої кімнати, звернутися до нього із проханням прийняти те чи інше рішення.

Оскільки судові дебати є новелою господарського процесу та фактично було введено в господарське судочинство із набранням чинності новою редакцією ГПК України в 2017 році, то норми які закріплюють порядок проведення судових дебатів потребують певного вдосконалення. Так, необхідно встановити імперативну послідовність виступу в судових дебатах в судах першої інстанції.

У зв'язку з наведеним вбачається за необхідне викласти частину 3 статті 218 ГПК України в наступній редакції «Тривалість судових дебатів учасників справи визначаються головуючим виходячи з розумно необхідного часу для викладення учасниками справи їх позиції по справі. Учасники справи в судових дебатах виступають в тій послідовності, в якій давали пояснення при з'ясуванні обставин справи. З дозволу суду промовці можуть обмінюватися репліками. Право останньої репліки завжди належить відповідачеві та його представникові».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Костромина Е.А. Риторика: учебное пособие / Е.А. Костромина. М. Берлин : Директ-Медиа, 2014. 194 с.
2. Каменков В.С. Судебные прения и реплики при окончании (возбуждении) рассмотрения дела // Весник Высшего Хозяйственного Суда Республики Беларусь. 2011. № 8. С. 56–60.
3. Загурський О.Б. Судові дебати в кримінальному процесі: правові та психологічні проблеми: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Івано-Франківськ, 2003. 217 с.
4. Господарський процес: підручник. / Світличний О.П. Вид. 2, перероб. і доп. К., НУБіП України, 2018. 342 с.
5. Васильев С.В. Господарський процес України : підручник. Харків : Еспада, 2010. 288 с.
6. Гуреев П.П. Судебное разбирательство гражданских дел. М., 1958. 199 с.
7. Сібільов Д.М. Система принципів господарського судочинства // 25 років господарській юрисдикції в Україні: досвід та перспективи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 трав. 2016 р.) / редкол.: В.Я. Тацій, П.В. Тихий, О.В. Бринцев та інші. Х. : Право, 2016. С. 138–143.
8. Рішення Європейського суду з прав людини від 27 вересня 2001 року у справі «Гірвісаарі проти Фінляндії» (Hirvisaari v. Finland), заява № 49684/99. URL: <http://freecases.eu/Doc/CourtAct/4525141> (дата звернення: 27.06.2019).